

Лекція №15

Тема: Зовнішньополітична діяльність і світовий політичний процес. Місце і роль України в світовій політиці. Україна в умовах війни.

План

1. Політична система України в умовах війни
2. Світова політика, як система міжнародних відносин і процес їх регулювання.
3. Функції міжнародної політики.
4. Глобальні проблеми і їх політичні аспекти.
5. Сучасні завдання української зовнішньополітичної діяльності.
Місце і роль української діаспори в зовнішній політиці.
6. Основні політичні доктрини сучасності.
7. Україна і світове співтовариство.

Актуальність теми: Міжнародна політика своїми витокami сягає найдавніших часів людської цивілізації. Процес осмислення міжнародних відносин між людьми, народами, державами є невід'ємною частиною політичних учень та уявлень про політику. Саме цей процес дав змогу визначити закономірності взаємозв'язків на міжнародній арені й підготувати перехід до структурованої системи сучасних міжнародних відносин.

Сучасний світ не визнає державної самоізоляції, а динаміка розвитку міжнародної політики наприкінці ХХ ст. потребує глибокого знання особливостей характеру та основних тенденцій розвитку сучасних міжнародних відносин.

Україна розташована в ключовій геополітичній зоні, де зустрічаються інтереси Європи та Росії. Війна в Україні викликала значні політичні та соціальні перетворення в країні, вивчення яких допомагає розуміти процеси формування нової національної ідентичності, політичних установ та соціальних відносин. Війна в Україні спричинила гуманітарну кризу з великою кількістю внутрішньо переміщених осіб, порушенням прав людини та загостренням соціальних проблем. Вивчення цих аспектів допомагає розробляти ефективні заходи гуманітарної допомоги та відновлення.

Війна в Україні має значний вплив на міжнародні відносини та безпеку в Європі. Вивчення реакції міжнародного співтовариства на конфлікт допомагає розуміти динаміку міжнародних відносин та формування міжнародної стратегії безпеки.

Основні поняття та категорії: війна, агресія, анексія, міжнародне співтовариство, гуманітарна допомога, біженці, порушення прав людини,

національнв ідентичність, самоізоляція, міжнародні відносини, міжнародні організації, внутрішньо переміщені особи.

Широкомасштабна воєнна агресія РФ проти України та запровадження воєнного стану не могли не позначитися заразом і на політичних процесах у нашій країні. Цей вплив визначається не лише такими передбаченими Законом України «Про правовий режим воєнного стану» обмеженнями, як: призупинення виборів до органів влади всіх рівнів; заборона на проведення референдумів, демонстрацій, мітингів тощо; утворення військових адміністрацій. Існує чимало інших важливих факторів, обумовлених війною, які вже сьогодні трансформують внутрішньополітичний простір України, створюючи різні імовірні сценарії його розвитку у майбутньому. Або, іншими словами, постають питання:

- Як змінюється мапа політичних акторів?
- Яких визначальних перетворень зазнає політичне поле нашої країни?
- Якою буде політична Україна після війни?
- Як не лише не послабити, але й в умовах війни та дії обмежень воєнного стану продовжувати розвивати демократичні інститути в Україні, у тому числі з урахуванням отримання Україною статусу кандидата на членство в ЄС?

І. Зміна інформаційного простору

Говорячи про зміни і впливи, зокрема інформаційні, у внутрішньополітичному просторі, Вячеслав Потапенко (керівник центру внутрішньополітичних досліджень НІСД, д. е. н., с. н. с.) зазначив, що однією з особливостей періоду війни став «короткий часовий горизонт» – коли учасники політичного процесу, експерти, медіа «знаходяться у порядку денному один-три тижні, і те, що сталося позавчора, вже не є важливим». Окрім часової деформації, чимале значення має зміна структури інформаційного поля – коли на телебаченні домінуючим став фактично один канал (що докорінно відрізняється від довоєнної ситуації конкуренції багатьох каналів, які належали різним власникам-олігархам), а поза ТБ зростає активність в Інтернеті на платформах Facebook, YouTube, Telegram, Tiktok – і всі ці платформи юридично не є українськими.

Сьогодні, 62% українців дивляться телеграм-канали, 64% – телебачення.

Цей зростаючий вплив нових медіа, зокрема месенджерів, які стали виконувати роль ЗМІ (хоча вони такими не є), на думку Вікторії Подгорної (народний депутат України, к. філос. н.), може мати деструктивний характер. «Проблема полягає у тому, що ці медіа не відповідають демократичним стандартам, у них немає відповідальності, вони не регулюються законодавством і продукують не стільки новини, скільки трактовки. Залишається відкритим

питання, наскільки месенджери як медіа відповідають інтересам суспільства, а не своїх спонсорів».

Гліб Макаров (співробітник НІСД, к. політ. н.) підтримав думку, що розвиток блогосфери несе в собі ризик посилення тінізації медіасередовища, оскільки велику кількість блогерів набагато важче контролювати на предмет залежності від груп інтересів порівняно з великими медіахолдингами. Разом із тим він зазначив, що зростання попиту на соціальні мережі як альтернативу традиційним ЗМІ (зокрема, телебаченню) сприятиме диференціації партійної системи. Ці канали комунікації є демократичнішими: вони не вимагають інвестування великих коштів і мають низьку собівартість, а отже – є більш доступними для використання громадянами.

Розвиваючи тему різноманітності у медіа, Ірина Павленко (завідувач відділу політичної системи НІСД, к. і. н., с. н. с.) та Володимир Горбач (політичний аналітик Інституту Євро-Атлантичного співробітництва) висловили припущення, що після війни на медійне поле України можуть зайти нові потужні гравці із західним капіталом. Розвиток такого сценарію, у свою чергу, здатен радикально змінити ситуацію, оскільки медійне представлення є одним з визначальних факторів формування громадської думки та політичної популярності. Кожне медіа, у свою чергу, несе свій спектр суб'єктивної заангажованості і представляє певні інтереси. Цей сценарій, на думку експертки НІСД, є значно більш реалістичним за повернення у медійний простір домінуючого впливу українських олігархів, хоча б тому, що останні у ході війни втратили значну частину власного капіталу.

Цікаво, що за даними соціологічного опитування, проведеного Школою політичної аналітики НаУКМА, окремі результати якого презентував учасникам дискусії Максим Яковлев (завідуючий кафедри міжнародних відносин, директор Школи політичної аналітики НаУКМА, к. політ. н.; співробітники Центру внутрішньополітичних досліджень НІСД), різноманіття телевізійних каналів хвилює порівняно невелику групу громадян – це переважно люди вікової категорії 60+. Саме ці респонденти висловлюються за зменшення ефірного часу Єдиного телемарфону. Тоді як молодь виявила відносну байдужість до цього питання - вочевидь тому, що є споживачем новин з Інтернет-простору.

II. Функціонування в умовах війни політичних інститутів, нові суб'єкти впливу, криза політичних партій

Війна переформатувала політичне та інформаційне поле України. Як зазначили учасники дискусії, з одного боку, принципової зміни у системі управління державою не відбулося. В Україні продовжують функціонувати основні гілки влади з розподілом повноважень відповідно до демократичних стандартів. Навіть повсюдне запровадження Військових адміністрацій, на думку Олексія Їжака (завідувача відділу регіональної політики НІСД, к. політ. н.), по факту у короткостроковій перспективі суттєво ситуацію на місцях не змінило.

З іншого боку, як зазначила Вікторія Подгорна, «... в нас продовжується дискредитація парламентаризму, зменшується роль парламенту, хоча ВР продовжує свою роботу і ухвалила на 15% законів більше ніж у мирні часи. Проте рівень довіри до парламенту становить, за соціологічними опитуваннями, мінус 19% у порівнянні з іншими структурами влади». На її думку однією з причин такої ситуації є відсутність серйозних каналів комунікації, оскільки під час війни число таких каналів є природно обмеженим. Падіння довіри до вищого представницького органу країни, на думку В. Подгорної, стає викликом для демократії в Україні, особливо з урахуванням того, що це падіння відбувається на фоні зростання довіри населення до силових структур.

Відповіддю на це могла б стати реформа парламенту з метою підвищення ефективності роботи ВР, зростання якості законотворчої діяльності та покращення іміджу вищого представницького органу країни. Останнє потребуватиме запровадження норм етичної поведінки депутатів, боротьбу із лобізмом у стінах ВР, вирішення проблем із депутатською дисципліною. Вже сьогодні, не дивлячись на війну, розпочалася робота над реалізацією такої реформи. Проте, як не дивно, навіть серед деяких депутатів спостерігається прагнення до збільшення ролі Уряду. В. Подгорна зазначила, що Кабміни у попередні роки складалися переважно з міністрів не з числа висуваних із депутатського корпусу (які мають мандат довіри від своїх виборців), а з найнятих людей (так звані «технократичні» уряди). Такі урядовці не несуть відповідальності перед своїми виборцями та партією, яка їх висунула. Природа їх відповідальності, скоріше, суто професійна. Це важливий аспект політичної відповідальності. Крім того, перевага виконавчих інститутів влади порушує баланс владних повноважень та компетенцій, що не сприяє стійкості політичної системи. Це, як додала В. Подгорна, «також визначається Конституцією, яка теж потребує реформування».

Криза довіри до парламенту є суміжною із кризою ключового суб'єкта політичного простору України – партійної системи. Як зазначила І. Павленко, вже до війни в Україні спостерігалася криза партій. Соціологічні опитування фіксували низький рівень довіри громадян до партій, як до політичного інституту загалом. Все це супроводжувалося падінням популярності фактично всіх політичних партій і, у першу чергу – тих, що представлені у парламенті. Деякі з них опинилися у рейтингах популярності на межі, або навіть за межею прохідного 5% бар'єру. І це при тому, що серед позапарламентських партій також не спостерігалася поява потужних і перспективних проєктів, які гарантовано б могли скласти конкуренцію на найближчих парламентських виборах. Всі нові партійні проєкти також знаходилися на критичних 5% популярності.

З початку війни більшість партій так і не знайшли свого місця в умовах дії нових викликів і зникли з інформаційного поля країни. Це відзначили всі учасники дискусії. Проте, говорячи про наслідки цієї партійної кризи, експерти розійшлися у своїх прогнозах майбутніх змін.

На думку В. Подгорної, війна спонукала до поляризації політичного простору, що може призвести у перспективі до того, що в Україні з'являться дві основні групи партій, або умовно дві «партії» - «військових» та «цивільних». Вже сьогодні, за соціологічними опитуваннями, виділяється блок довіри у складі ЗСУ, ДСНС, Національної гвардії та волонтерів, і другий блок – це громадські організації, які зокрема працюють на дипломатичному фронті, мають уже доволі серйозні інституційні структури і стовідсотково матимуть своє представництво у парламенті, у тому числі - внаслідок зміни партійного фінансування, його деолігархізації.

Ірина Павленко погодилася з перспективою виникнення фактичної двопартійності в Україні після війни, щоправда на іншій основі – діючих двох основних партій: влади та опозиції. На її думку сьогодні не є очевидною поява принципово нових політичних партій всеукраїнського масштабу, спроможних подолати 5-відсотковий бар'єр та організувати і фінансувати свою виборчу кампанію в масштабах всієї країни. На думку І. Павленко, якщо громадянське суспільство (наприклад, волонтери) і створять в обмежених часових умовах успішний партійний проєкт, який зможе подолати прохідний бар'єр у 5% і потрапити до ВР України, це буде саме виборчий проєкт, а не політична партія в інституційному розумінні цього слова. Як наслідок, така партія матиме притаманні багатьом попереднім аналогічним партійним проєктам недоліки. У першу чергу ідеться про відсутність партійного активу, з якого складатиметься парламентське представництво такої партії-проєкту (як відомо, політичні партії до своїх виборчих списків можуть включати безпартійних кандидатів). Такі нові суб'єкти політичного процесу очікувано не будуть довготривалими, а їх члени виявляться розподіленими між двома основними центрами впливу.

Крім того, справедливо зазначити, що послаблення позицій олігархів, окрім нових можливостей на медіаринку України, створює ще одне поле можливостей – політичного представництва. Тобто, актуалізується перспектива організації та фінансування нових партійних проєктів поза інтересами великих фінансово-промислових груп. Ідея залучення коштів громадян, неолігархічного бізнесу – може бути реалізована, але у що це виллється у майбутньому сьогодні ще важко спрогнозувати. Цілком імовірно, що політичне поле України виявиться ще більше фрагментованим, і нові, у тому числі – регіональні партії не наберуть достатньої потуги щоби перетворитися на загальнонаціональні проєкти.

Інші учасники дискусії, зокрема, Олексій Панич (д. філос. н.), заперечили перспективу розподілу партій у майбутньому на «військові» та «цивільні». На їх думку, всі партії будуть виставляти на вибори кандидатів-військових.

Розвиваючи тему військових у політиці (як нового актора дій), Олексій Розумний (провідний експерт політико-правових програм Центру Разумкова, к. політ. н.) відзначив, що вважає більш імовірним сценарій намагання політичних партій залучити до своїх лав військових, рівень довіри до яких сьогодні справді дуже високий і становить 95%. Такий розвиток подій, на його

думку, є кращим і для самих військових з огляду на той факт, що політичні партії в Україні «довго не живуть». Якщо суто військова партія зайде у владу і одразу «як Титанік, втоне» - це сильно вдарить по авторитету армії. Натомість варіант залучення військових до партій дозволить військовим більше впливати на політику безпеки, побудови оборонного сектору, а отже - є більш позитивним.

Г. Зеленько (завідувачка відділу політичних інститутів та процесів Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, д. політ. н., професор, член-кореспондент НАН України), зокрема, як аргумент проти двопартійної системи, висловила припущення про зростаючий запит суспільства на професійну політику: «Суспільство змінилося. Хоча і лишається значною мірою патерналістським за своїми настроями, зберігається великий прошарок лояльних до популізму громадян. Але запит на професіоналів все ж таки зростає, і саме професіонали будуть визначати майбутнє у політиці».

Ще однією особливістю зміненого війною політичного простору України, на яку звернули увагу експерти, є ***трансформація ліній соціально-політичних розмежувань***.

На думку Г. Макарова (співробітника НІСД, к. політ. н.), воєнні події закладають нові потенційні лінії суспільних і політичних розмежувань, а також відповідних дискурсів, навколо яких формуватиметься партійна система. Це, зокрема:

- *ступінь мілітаризації суспільства* (проявлятиметься, зокрема, у визначенні пріоритетності бюджетного фінансування армії та оборонно-промислового комплексу над іншими, соціальними статтями та видатками на економічний розвиток; ставленні суспільства до різних аспектів врегулювання військового обов'язку);
- *питання перемоги до кінця або миру з країною-агресором*, що після завершення війни трансформується у *боротьбу підходів до співіснування з РФ* (остаточний вигляд цього розмежування залежатиме від того, як закінчиться війна);
- *модель економічного розвитку*: ліберальної економічної та податкової політики або соціально орієнтованої держави з жорсткою фіскальною політикою та елементами прямого державного втручання у роботу суб'єктів підприємницької діяльності. Останнє є можливим, наприклад, у межах політики зайнятості. Втрата значної частини економічного потенціалу країни суттєво ускладнює пошук балансу між цими двома моделями. Перша користуватиметься підтримкою підприємців, друга – категорій громадян, що залежать від державного фінансування (працівники бюджетної сфери, пенсіонери, безробітні тощо);
- *міра відкритості/закритості українського суспільства для зовнішніх впливів*. Розмежування може актуалізуватися у процесі європейської інтеграції України (а саме – адаптації законодавства та соціальних практик до норм ЄС) і остаточно витіснити поділ на прихильників прозахідної чи

проросійської зовнішньої політики. В економічній сфері воно виявлятиметься у боротьбі за відкриті відносини з європейським митним простором або за протекціоністські заходи щодо національного товаровиробника; у ціннісній – за пріоритет прав і свобод індивіда та захисту різних категорій меншин (етнічних, релігійних, гендерних тощо) або традиційних цінностей (національних, релігійних, сімейних); у політичній – за повну інтеграцію до Європейського Союзу або за максимальне збереження суверенітету).

Також учасники дискусії констатували зникнення запиту на проросійські сили. Чимало партій були заборонені за свою колаборантську діяльність. Проте, як зазначив Олексій Гарань (науковий директор Фонду "Демократичні ініціативи" імені Ілька Кучеріва, д. і. н.), «може, в Україні і зникли проросійські сили, проте лишилося чимало людей, які були їх членами, і ці люди, можливо, відмовилися від проросійськості, але зберегли далекі від демократичних стандартів політичні практики». Тож лишається відкритим питання, - що виникне на місці проросійських політичних партій?

У зв'язку з цим Олександр Даниляк (співробітник НІСД, к. держ. упр.) звернув увагу на необхідність внесення завчасних змін до Виборчого кодексу України щодо закріплення в ньому запобіжників для участі у виборчому процесі на перших парламентських виборах після перемоги осіб, що визнані судом державними зрадниками. Очевидно, що цей підхід необхідно поширити і на колаборантів та інших осіб, засуджених за злочини проти основ національної безпеки України.

III. Суспільство, яке змінила війна

«Здатність до самоорганізації українців, разом із інституційною спроможністю яку продемонструвала наша країна у момент кризи - це два стовпи нашої держави. І сьогодні, в умовах війни, ці дві системи розвиваються прискорено» - відзначила Г. Зеленько.

Разом із тим, вона звернула увагу на ще один важливий аспект, який впливатиме на політичні запити українців. На її думку, «...суспільство матиме посттравматичний синдром, і це також варто враховувати. Це вплине на радикалізацію суспільства. Тож нам треба говорити про санацію державної влади, якщо ми зараз цього не зробимо – старі негативні практики (як повернення олігархів у медіа та політику), безперечно, викличуть радикальний спротив з боку фронтників та суспільства. А це впливає на стабільність держави, на те, чи буде в українському політичному просторі нормальна конкуренція». З думкою існування в українському суспільстві запобіжників проти наступу на демократичні свободи та проти монополізації влади погодився О. Гарань. Доказом цього є історія українського внутрішньополітичного спротиву.

Говорячи про лінії можливого розподілу та майбутнього протистояння, Володимир Горбач наголосив на тому, що треба відштовхуватися не лише від політичних інститутів і їх стану, але аналізувати глибинні зміни, які сьогодні відбуваються у суспільстві: «Війна як суспільно-політичне явище змінила

багатьох людей, пробудив в них почуття патріотизму, гордості, багато інших емоцій. Ці люди будуть брати участь у політичному процесі і як політики, і як активісти, і як виборці. Небезпека криється у ще більшому поділі суспільства на активних (які знайшли себе у новій політичній реальності) та пасивних (найбільш соціально постраждалих) громадян. Тому електоральне протистояння може виявитися за новим принципом – між електоральним патріотизмом і патерналізмом».

Важливим з точки зору оцінки загроз суспільної радикалізації і, як наслідок, політичного простору є розуміння фактору часу, на чому наголошував О. Розумний. За його словами, політичний процес в Україні в умовах війни є нелінійним: «З одного боку політика сьогодні у нелегальному становищі - опозиції «не з руки» критикувати Президента, ми всі виступаємо за національну єдність, ми всі маємо бути єдині – це пануюча думка. Але коли стан війни закінчиться на рівні суспільної свідомості – всі зміни, які були капсульовані протягом війни, почнуть швидко виливатися у відкритий простір. І тут має велике значення тривалість періоду між воєнним станом і першими виборами».

Якщо говорити про фактори впливу на політичний простір України, то не можна оминати ще одну проблему, яку обговорили учасники дискусії - **зміна локації значної частини виборців**, чимало з яких перемістилися всередині України у більш безпечні райони або взагалі опинилися за межами держави. Це, у свою чергу, ставить перед владою завдання вироблення механізмів залучення даної категорії громадян до політичних процесів з використанням, зокрема, способів дистанційного голосування.

Важливо у цьому аспекті зазначити, що залежно від того, як, і головне - коли закінчиться війна, визначатиметься і територія та час відновлення демократичних (зокрема – виборчих) процесів в Україні. Як зазначила І. Павленко, прифронтові або різні деокуповані території (в залежності від тривалості їх перебування під окупацією) включатимуться у політичні процеси не з однаковою швидкістю. З цього випливає, що вперше в сучасній історії України може скластися ситуація, коли саме західні виборчі регіони матимуть визначальний вплив на формування майбутнього політичного простору. З цією думкою не погодився В. Горбач, зазначивши, що суспільні зміни призвели до зростання патріотизму повсюдно, тому умовно східні області можуть виявитися ще більш україноцентричними та політично активними, ніж західні.

Ірина Павленко звернула увагу на ще один важливий для українського суспільства аспект. В умовах розвитку ситуації різної швидкості включення регіонів України у політичні процеси у разі закінчення війни протягом наступного року, або якщо війна перетвориться на більш тривале, проте територіально більш-менш локалізоване протистояння, яке, тим не менш, не передбачатиме запуску виборчих процесів, зростатиме суспільний запит на залучення громадян до процесів ухвалення управлінських рішень. І це стане викликом для влади, оскільки вимагатиме більш активного задіяння окремих

старих (петиції, звернення, опитування) та формування нових каналів комунікації влади із громадянами. У першу чергу зазначене матиме шанси бути реалізованим саме на місцевому рівні.

IV. Роль регіонів

Роль регіонів, їх значимість уже сьогодні змінюється. По-перше, у ситуації означеної вище кризи загальнонаціональних парламентських політичних партій завжди має місце посилення регіональних партійних проєктів. Але головним є той факт, що відбувається переміщення громадської та політичної активності із центру в області. Юлія Тищенко (заступник керівника центру внутрішньополітичних досліджень НІСД) відзначила фактор зростання довіри до мерів, що також впливає на загальну політичну мапу. Зокрема, можливою стає реінкарнація проєкту партії мерів.

Коментуючи висловлене припущення про перспективу консолідації місцевих та регіональних еліт в умовну «партію мерів», Г. Макаров зазначив, що вважає успішність такого сценарію малоюмовірною. По-перше, попередній досвід свідчить, що подібні проєкти створюються з метою участі переважно у місцевих виборах, а не загальнонаціональних. По-друге, для цього необхідно, щоб конфлікти між місцевими елітами та органами державної влади виявилися гострішими, ніж конфлікти між самими місцевими елітами, і набули системного характеру (тобто, трансформувалися у розмежування між прихильниками централізації або децентралізації). Ті ж випадки протистояння між органами державної влади та місцевого самоврядування, які спостерігаються під час війни, мають різну природу і переважно не виявляють ознак системної кризи.

Водночас, експерти погодилися, що зі зміщенням політичної та громадської активності в умовах дії воєнного стану в окремі регіони (передусім західні області, де сьогодні зростає чисельність населення завдяки ВПО та пожвавлюється економічне життя, у тому числі завдяки релокації бізнесу) змінюватимуться і взаємини по лінії «Центр – Регіони». Зростання економічної значимості окремих регіонів очікувано позначиться на політиці, зазначив Анатолій Головка (співробітник НІСД, к. політ. н.). Тому питання регіонального порядку денного має бути присутнє у воєнний час і у період післявоєнного відновлення.

А. Головка зауважив, що у контексті регіонального рівня важливим є урахування суспільних настроїв, зокрема - етнонаціональних відносин. Так, у західному регіоні останнім часом загострилися побоювання, що окремі етнонаціональні групи можуть бути використанні росією з метою внутрішньої дестабілізації України. Це піднімає питання грамотної державної політики держави щодо громадянського суспільства, особливо у разі затягнення війни. Разом із тим, війна стала фактором консолідації суспільства, незалежно від етнічної приналежності громадян. Особливої популярності набула ідея боротьби за свободу України від рф, коли одним з результатів перемоги стане європейська та євроатлантична інтеграція нашої держави.

Стійкість, відкритість, демократичність, конкуренція, Копенгагенські критерії

Підсумовуючи результати обговорення, варто виділити кілька, на нашу думку, ключових аспектів, які були зазначені експертами у ході дискусії:

По-перше, політична система України у кризовій ситуації широкомасштабного вторгнення рф продемонструвала ефективність і стійкість.

Разом з тим, найслабшою ланкою системи виявилися політичні партії, більшість із яких так і не змогли проявити себе, або «знайти своє місце» під час війни. Ця криза стала логічним наслідком ситуації, що склалася на партійному полі України напередодні війни, а саме – фактичної відсутності в Україні політичних партій, які б відповідали вимогам українського партійного законодавства та тому розумінню «партії», що склалося у політичній науці та демократичній практиці. До війни більшість політичних партій в Україні по факту були партіями т.зв. клубного типу, або взагалі суто виборчими проектами, а не об'єднаннями громадян із широким представництвом у регіонах (тобто, загальнонаціональними).

Ще одним важливим чинником трансформації України періоду війни стала фактична деолігархізація суспільних відносин, що створила широкий спектр потенційних можливостей для змін як у політичному, так і у медійному просторі.

Саме інформаційне середовище також зазнало серйозних трансформацій. З одного боку, з безпекових міркувань був організований Єдиний телемарафон, внаслідок чого відбулася певна монополізація телепростору. З іншого – значної популярності набули новинні месенджери та інтернет-блогери. Сьогодні кількість споживачів цього інформаційного ринку майже дорівнюється кількості людей, які отримують новини з телебачення. У той самий час Інтернет-простір функціонує поза межами українського медійного законодавства.

Популярність месенджерів та блогерів як постачальників новин та їх трактувань не лише створює новий фактор впливу на політичний простір України, а має потенціал для його видозміни та появи нових учасників політичного процесу. Це перше середовище, що потенційно може висунути нових гравців, які своєю медійною популярністю здатні перетворити у популярність політичну.

Іншим середовищем, з якого очікувано вийдуть нові політики, є Сили оборони України. Фактор появи військових у політиці є одним з найперспективніших і, разом з тим, найскладніших.

Третя група впливу, яка вже сьогодні сформувалася в Україні і має перспективи для політичної участі – це волонтери та інші громадські організації, багато з яких не лише мають потужну структуру всередині країни, але й створили свою мережу зв'язків у демократичних країнах-союзниках України.

Проте, вочевидь, ключовим чинником трансформації політичного простору України вже сьогодні є саме українське суспільство, яке змінюється під впливом війни. В українців формуються запит на швидкі реформи та радикальні очікування на появу «нової» післявоєнної України без олігархії, корупції та неефективної бюрократії. Відкритість, конкуренція, лібералізація, демократичність, розвиток інститутів громадської участі – всі ці вимоги є, водночас, критеріями європейської та євроатлантичної інтеграції України. Остання, як демонструють результати соціологічних опитувань, з точки зору більшості українців також є ціллю найближчого майбутнього.

Міжнародна політика своїми витокami сягає найдавніших часів людської цивілізації. Процес осмислення міжнародних відносин між людьми, народами, державами є невід’ємною частиною політичних учень та уявлень про політику. Саме цей процес дав змогу визначити закономірності взаємозв’язків на міжнародній арені й підготувати перехід до структурованої системи сучасних міжнародних відносин. Сучасний світ не визнає державної самоізоляції, а динаміка розвитку міжнародної політики наприкінці ХХ ст. потребує глибокого знання особливостей характеру та основних тенденцій розвитку сучасних міжнародних відносин.

1. Світова політика як система міжнародних відносин та процес їх регулювання.

Світова політика – це сукупна діяльність народів, держав та їх інститутів, соціальних спільнот і їх організацій і рухів, що переслідують певні політичні цілі в галузі міжнародного життя. Суб’єктами світової політики є світове співтовариство, міжнародні організації (ООН, ОБСЄ та ін), окремі держави і народи.

Структуру світової політики складають:

- діяльність ООН і інших організацій;
- політичні акції регіональних, міжрегіональних, міждержавних об’єктів і недержавних об’єктів;
- зовнішня політична діяльність суверенних держав, партій і громадських організацій

Суб’єкти світової політики переслідують цілі:

- участь у міжнародному поділі праці;
- забезпечення міжнародного миру;

- спільний захист прав людини;
- спільне вирішення глобальних програм сучасного світу.

Міжнародна політика – комплекс двохсторонніх і багатосторонніх політичних, економічних, дипломатичних, військових, культурних і науково-технічних зв'язків і відносин між державами, групами держав, політичними, економічними та іншими силами, що діють на світовій арені.

2. Функції міжнародної політики:

- **оборонна** - запобігання загрози для держави і пошуки мирного врегулювання проблем;
- **регулятивна** - необхідність дотримання суб'єктами міжнародних відносин, норм, принципів міжнародного регулювання;
- **інформаційно-представницька** - реалізується через діяльність офіційних органів, які представляють позиції уряду своєї держави на міжнародній арені;
- **інтегративна** – забезпечення існування міжнародного співтовариства.

При реалізації міжнародної політики держава використовує як політичні, економічні, ідеологічні, так і воєнні засоби.

3. Глобальні проблеми і їх політичні аспекти.

Наше століття - це час не тільки загального зростання масштабів людських перетворень, а й час, коли ці перетворення набувають загального характеру, стають подіями в житті всього людства. Поняття “глобальний”, “глобальність” вживаються тепер не лише в науці, публіцистиці, а й у побутовій мові. Вони використовуються впродовж останніх двох десятиріч для фіксації найважливіших загальнопланетарних проблем сучасної епохи. Саме глобальним проблемам належить нині та належатиме в недалекому майбутньому пріоритетне місце в політичному житті світового співтовариства, і тільки ефективне їх вирішення може гарантувати безсмертя людства.

Глобальні проблеми сучасності зумовлені нерівномірністю екологічного, демографічного, етнічного, політичного, науково-технічного й культурного розвитку. Вживання людства, його подальший прогрес за умов взаємопов'язаного й цілісного світу, формування єдиної цивілізації на Землі вимагають не лише визнання таких основоположних гуманістичних принципів, як свобода вибору

народами власного майбутнього, зростаюча багатоваріантність соціального прогресу та примат загальнолюдських інтересів, а й практичної реалізації їх.

До глобальних політичних проблем сучасності належать:

1. Виживання людського роду, тобто самозбереження життя світового співтовариства, захист цивілізації від загибелі, самознищення. Виживання - не самоціль людства, а засіб його успішного функціонування й подальшого розвитку.

2. Планетарна відповідальність усіх народів, націй, держав, класів, політичних партій, соціальних груп, індивідів за пом'якшення й вирішення глобальних проблем.

3. Обов'язковість широкого міжнародного співробітництва у вирішенні глобальних політичних проблем. Це означає неможливість такого вирішення силами однієї країни і навіть групою країн.

***Глобальні політичні проблеми** - це зумовлене сучасними умовами матеріального суспільного виробництва, глобальними соціально-політичними суперечностями ядерно-космічної ери, цілісне об'єктивне суспільне явище всесвітньо-історичного значення, що досягло критичного рівня.*

Це явище зумовлюється глобальною необхідністю виживання людства і забезпечення його подальшого історичного прогресу, в ньому діалектичне переплітаються глобальні політичні потреби і глобальні політичні інтереси, які вимагають невідкладного обов'язкового об'єднання зусиль світового масштабу. Для зручності наукового аналізу глобальні проблеми класифікуються за групами:

- **глобальні військово-політичні проблеми** (збереження миру,
- **глобальні політико-економічні проблеми;**
- **глобальні соціально-політичні проблеми.**

Крім того, до глобальних проблем сучасності належать:

- **проблеми, пов'язані з взаємодією людини і природи** (екологічна, енергетична, сировинна, продовольча, демографічна);
- **проблеми, пов'язані з взаємодією людини і суспільства** (боротьба з голодом недоїданням, розв'язання проблем освіти та культури, боротьба з хворобами та епідеміями);

Глобальні політичні проблеми є комплексними, тобто взаємозумовленими. Їх становлення і подальший розвиток можна вважати одним із підсумків взаємодії різних соціально-політичних, техніко-економічних, природних процесів, що не перетинаються один з одним і знаходять своє відображення у світоглядах, морально-етичних, політичних поглядах і концепціях. Глобальні політичні проблеми виникають цілком

об'єктивно, але без своєчасного і повного їх усвідомлення можуть вирішуватись як у цілому, так і в окремих аспектах тільки стихійно, що може призвести до краху сучасної цивілізації. Кардинальне, комплексне вирішення глобальних проблем, тобто досягнення глобальних політичних цілей, можливе лише в процесі активної діяльності всього людства.

4. Сучасні завдання української зовнішньополітичної діяльності. Місце і роль української діаспори в зовнішньополітичній діяльності.

Після проголошення незалежності, Україна вийшла на міжнародну арену як самостійний суб'єкт міжнародної політики. В першій половині 90-х років зміст української зовнішньої політики зводився до ядерного розв'язання проблем, з'ясування проблем з Росією щодо Криму. Щодо заохочення іноземних інвестицій до міжнародної участі ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, співробітництво з найближчими сусідами і міжнародними організаціями. Тепер для України великий інтерес мають інтеграційні процеси у Європі, побудова нової архітектури безпеки на континенті, оновлення зв'язків з державами колишнього СРСР.

Міністр закордонних справ А.Зленко вважає, що орієнтуючись на країни Західної Європи і США, Україна не повинна ігнорувати розвиток українсько-російського співробітництва в сфері економіки. Географічне розташування України в центрі Європи змушує уряд України лавірувати між Заходом і Сходом.

Україна бере активну участь в роботі таких міжнародних організацій і структур, як ПАРЄ (парламентська асамблея ради Європи), ООН, Рада Європи, співробітництво з НАТО, зокрема в програмі "Партнерство заради миру".

Діаспора – це українці, які живуть за межами України.

Українська діаспора багаточисельна. Найбільше українців знаходиться в Росії, Канаді, Польщі, Румунії, США. Було декілька української еміграції з початку ХХ ст. і до сьогодні. Якщо на початку ХХ ст. українці емігрували за кордон з метою заробітків, то в 30-х – 60-х роках головною причиною еміграції стали політичні переслідування. Зараз українці емігрують за кордон з економічних причин та релігійних переконань.

Українська діаспора зберігає і навіть примножує здобутки української культури. В еміграції українці створюють літературні твори, наукові праці. Діаспора намагається підтримувати престиж української держави на міжнародній арені і надавати економічну підтримку.

5.Основні політичні доктрини сучасності.

Політико-ідеологічна доктрина – ідейно-політична система, що базується на своєрідних світоглядних і політичних принципах та орієнтує на розбудову певного суспільного ладу.

До основних ідейно-політичних доктрин сучасності належать:

- **лібералізм і неолібералізм;**
- **консерватизм і неоконсерватизм;**
- **соціалізм і соціал-демократія;**
- **фашизм і неофашизм;**
- **комунізм.**

Лібералізм (від лат. – вільний) – політична та ідеологічна течія, що об'єднує прихильників парламентського ладу, вільного підприємництва та демократичних свобод.

До фундаторів та провідних ідеологів лібералізму належать Дж. Локк, А.Смітт, І.Бентам, Ш.Монтеск'є, Ж.Ж.Русо, І.Кант, Й.Фіхте, М.Драгоманов, Б.Кистяківський.

Основні цінності та риси лібералізму:

- оптимізм, віра в прогрес;
- індивідуалізм;
- широкі права та свободи особи;
- приватна власність як основа свободи;
- народний суверенітет і парламентаризм;
- правова держава;
- пріоритет особи над суспільством і державою;
- рівність і толерантність;
- політичний плюралізм.

У 1947 р. був створений ліберальний інтернаціонал, головним програмним документом якого є “Маніфест лібералів”.В Європарламенті ліберальна фракція п'ята за чисельністю (понад 30 партій). До ліберальних партій належать: Демократична партія США, Ліберальна партія Канади, ЛДПУ, ЛПУ, НДП.

Неолібералізм (від грецького новий і лат. вільний) – політико-ідеологічна течія, яка сформувалась на поч. ХХ ст. у багатьох державах, в основі політики яких була ліберальна ідеологія, під час гострої економічної кризи. В основу неолібералізму покладені праці економіста Д.Кейнса, який відніс до функцій держави:

- 1). Захист підприємництва, ринку, конкуренції від монополізму;
- 2).соціальний захист громадян (безплатна освіта, державна медична допомога тощо);
- 3).забезпечення рівних соціальних можливостей у здійсненні основних прав людини.

До неолібералів відносяться – Дж.Гелбрейт, Ф.Д.Рузвельт та ін.

Консерватизм і неоконсерватизм.

Консерватизм (від лат.- зберігати, охороняти) – політична ідеологія і практика суспільно-політичного життя, що орієнтована на збереження і підтримання існуючих форм соціальної структури, традиційних цінностей і морально-правових засад.

Фундатори та провідні ідеологи консерватизму: Ж.Боден, Дж.Мозаріні, Ф.Прокопович, Г.Гегель, А.Шопенгауер, Ф.Ніцше, В.Соловйов, В.Липинський.

До основних ідей консерватизму належать:

- релігійні та духовні цілі політичної діяльності;
- культ моральності;
- культ традицій, національної культури, патріотизму;
- авторитет церкви, сім'ї, школи;
- пріоритет інтересів держави над інтересами індивіда;
- свобода і відповідальність;
- прагматизм, здоровий глузд, скептицизм;
- поступовість і обережність процесу соціальних перемін;
- наступність розвитку;
- історична єдність минулого, сьогодення та майбутнього.

Приклади консервативних партій:Республіканська партія США, Консервативна партія Великобританії, Християнсько-демократичний союз ФРН, Українська республіканська партія, Християнсько-демократична партія України та ін.

Неоконсерватизм – виник в 70-х роках ХХ ст. як синтез ідей традиційного консерватизму, лібералізму та технократизму.

Неоконсерватори стверджують, що:

- тільки ринкові відносини сприяють розвитку суспільства, тому необхідне звільнення приватного капіталу від надмірного державного втручання;
- свобода і рівність – несумісні, тому потрібно обмежувати соціальну роль держави;

- класична демократія – нездійсненна і шкідлива, тому потрібне поєднання волі народу та влади еліт.

Соціалізм і соціал-демократія.

Соціалізм (від лат. суспільний) – вчення і теорії, що утверджують ідеал суспільного устрою, заснованих на суспільній власності в різноманітних формах, відсутності експлуатації, справедливому розподілі матеріальних і духовних цінностей в залежності від затраченої праці.

Ідеологи: Т.Мор, Т.Кампанела, Мореллі, Ж..Мельє, Ш.Фур'є, Р.Оуєн, Сен-Сімон, О.Бланкі, Ж.Гед, П.Лафарг, К.Маркс, Ф.Енгельс, В.Ленін.

Соціал-демократія – ідеологічна і політична течія, яка виступає за здійснення ідей демократичного соціалізму в усіх сферах життя суспільства, соціально-політична доктрина, орієнтована на еволюційний розвиток, демократичний соціалізм і його досягнення шляхом поступових реформ.

Провідні ідеологи: Е.Бернштейн, К.Каутський, О.Бауер, К.Реннер, Д.Манн та ін.

Базові цінності:

- свобода;
- справедливість;
- рівність;
- солідарність.

Основні ідеї та принципи:

- державне регулювання економіки і розвиток ринкових механізмів, їх поєднання;
- соціальне партнерство, а не класова боротьба;
- не революційна боротьба, а реформа як шлях до демократичного соціалізму;
- відданість парламентаризму, орієнтація на плюралізм і консенсус при розв'язанні суспільних проблем;
- заперечення диктатури як форми політичної влади;
- соціальна захищеність мас;
- мирне співіснування держав з різним суспільним ладом.

В 1951 р. був створений Соціалістичний інтернаціонал, який успішно діє і в наш час.

Фашизм і неофашизм.

Фашизм (від лат.- пучок, в'язка, об'єднання) – антиліберальний, антидемократичний, антикомуністичний світогляд, рух та державний лад, що

існував в Італії, Іспанії та Німеччині в 30-х 40-х рр. і ставив за мету відродження та зміцнення італійської та німецької націй тоталітарними засобами.

Ідеологами фашизму були: А.Рокко, Д.Джентіле, Б.Мусоліні, Ф.Ніцше, А.Гітлер, Гебельс та ін.

Риси фашизму:

- головне ідейне гасло – єдність нації, що заснована на спільності крові, раси і гарантом якої виступає фашистська держава;
- проголошення етнічної та расової винятковості своєї нації;
- політика шовінізму, расизму, геноциду та етноциду;
- мілітаризм, використання насильницьких методів для завоювання влади та досягнення програмної мети;
- правовий нігілізм, антипарламентаризм, обмеження демократичних свобод;
- зрощування фашистської партії з державним апаратом, заборона інших політичних об'єднань;
- елітизм, культ вождя.

Неофашизм – ідеологія, яка прагне поєднати нелегальні та напівлегальні форми діяльності, пристосуватися та зберегти зовнішню лояльність до законності, чинної правової системи та державних парламентських інституцій.

Неофашистські організації зараз діють у 80 країнах світу. Досить активно діє Всесвітній союз нацистів із штабквартирою у США.

Комунізм (від лат.- загальний, всезагальний) – суспільно-політична доктрина, яка стверджує мету побудови суспільства, заснованого на єдиній загальнонародній власності на засоби виробництва, утвердженні державного планування процесів виробництва, здійснення самоврядування, досягнення соціальної рівності, розподілу матеріальних і соціальних благ “за потребами”.

Фундатори, ідеологи та провідні політики: К.Маркс, Ф.Енгельс, Г.Плеханов, В.Ленін, Й.Сталін, Л.Троцький, Мао Цзедун, М.Бухарін, М.Скрипник, М.Хвильовий.

Базові цінності:

- суспільна власність на засоби виробництва;
- рівність і народовладдя;
- інтернаціоналізм.

Комуністи доводять, що:

1).існування класів пов'язане тільки з певними історичними фазами в розвитку виробництва;

- 2).класова боротьба неминує веде до диктатури пролетаріату;
- 3).диктатура пролетаріату становить тільки перехідний етап до ліквідації всіх класів до безкласового комуністичного суспільства.

В 1919 р.було створено Комуністичний Інтернаціонал, який проіснував до 1943 р. У др.пол. XX ст. компартії діяли майже в 100 країнах світу. В них налічувалось понад 50 мільйонів комуністів. У 14 державах після II –ї світової війни проводився курс на побудову соціалізму і комунізму. Наприкінці 80-х – на поч. 90-х років світова соціалістична система зазнала краху. На сучасному етапі комуністична ідея перебуває у глибокій кризі. Компартії ревізують свою ідеологію і політику в бік соціал-демократії.

7.Україна і світове співтовариство.

Останнє десятиріччя XX ст. ввійде в історію вельми суттєвими геополітичними змінами. Серед нових політичних реалій - творення Української незалежної держави з-поміж інших країн пострадянського простору.

Передумовами глобальних зрушень на континенті були: подолання військово-політичного протиборства Схід - Захід, падіння комунізму і переорієнтація низки держав на засади цінностей західної демократії. Внаслідок цих подій світ із двополюсного, чітко розмежованого поступово набирає обрисів багатопольного, взаємозалежного, зростають взаємовпливи держав і народів. Тісно пов'язані між собою процеси подолання розколу Європи й Німеччини, ослаблення полюса сили, що його уособлювала Москва, та самовизначення народів східноєвропейських держав і національно-державного волевиявлення народів колишнього Радянського Союзу. На Сході припинили існування воєнно-політичний блок країн Варшавського Договору, Рада Економічної Взаємодопомоги та СРСР як світова наддержава.

Поява на політичній карті світу незалежної України започаткувала глобальні трансформації не лише в даному регіоні. Був час, коли на Заході дехто вважав за потрібне робити вибір між Україною та Росією. Але згодом усі, а надто в Західній Європі та США, зрозуміли, що добрі відносини і з однією, і з іншою країною лише сприятимуть стабільності в Європі. Виваженість зовнішньої політики України, її миролюбні засади, мирний характер перетворень у суспільстві підвищують рівень безпеки на континенті та сприяють становленню дієвіших відносин України з європейською сім'єю народів. Відбуваються одночасні різновекторні, досить суттєві й далекосяжні за наслідками події.

До глобальних трансформацій слід віднести не лише появу у світовому співтоваристві нових політичних одиниць, у тому числі 50-мільйонної України, а й руйнацію довготривалого російського домінування на контрольованому нею просторі. Аналітики західного світу практично одностайні у визначенні ролі України як “детонатора” у зруйнуванні такої сили, якою був СРСР. Так, американський політик і вчений Д. Мойніхен найсуттєвішим чинником розвалу Радянського Союзу вважає “небажання слов’янської України продовжувати жити в режимі домінування слов’янської Росії”.

Віднині Україна після тривалого періоду перебування у складі Російської імперії, а потім СРСР, коли вона могла дивитися на світ лише крізь “московські окуляри”, почала активно реалізовувати свій шанс безпосередньо прилучитися до міжнародного співтовариства як його повноправний суб’єкт. Підписанням Україною на початку 1992 р. гельсінського Підсумкового акта було увінчано самовизначення й визнання державності українського народу іншими країнами. Водночас це стало початком нормальної діяльності України в європейських структурах як рівноправного партнера.

Нині політичні еліти демократичних держав Заходу, а також молодій демократії та новоявлених країн пострадянського простору ведуть пошук ефективних зовнішньополітичних програм, воєнно-стратегічної рівноваги, які відкрили б нові можливості для реалізації національних інтересів і завдань національної безпеки.

Європейські країни, а з ними й Україна, на початку 90-х рр. повернулися до природного стану, коли суттєвими чинниками формування міжнародних відносин були геополітичні фактори - територія, матеріальні ресурси, національна структура населення, а також національно-релігійні характеристики, що діяли протягом багатьох століть. Саме вони стали обґрунтуванням національних інтересів, коаліційних і військово-політичних союзів тощо.

Для України, яка впродовж своєї історії перебувала в центрі геополітичних інтересів кількох наддержав, зовнішньополітичний вибір має не тільки внутрішню, а й міжнародну вагу. Стратегічна мета нашої країни полягає в інтеграції до європейських та євроатлантичних структур. За умов збереження багатовекторності зовнішньої політики України принциповий європейський вибір обумовлюється не сьогоденною кон’юнктурою, а національними інтересами. Об’єднана Європа вже перебрала на себе частину відповідальності за становлення України як стабільної демократичної держави. Пріоритетним тепер стає набуття повноправного членства у Європейському Союзі, який, певно,

визначатиме образ Європи ХХІ ст. Такий стратегічний курс має усунути вагання потенційних партнерів, пов'язані з “невизначеністю” і “непередбачуваністю” України.

Розширення ЄС через низку причин поки що перебуває в затінку розширення НАТО. Проте стратегічні інтереси України, а також досвід Польщі, країн Балтії та інших країн Центральної та Східної Європи свідчать про необхідність суттєвої активізації участі нашої країни саме в розширенні ЄС.

Стосовно регіону Центральної та Східної Європи конкретно-історичні питання безпеки мають безпосереднє відношення до трансформацій у значно ширших масштабах, аніж власні соціально-економічні перетворення. Історично склалися дві лінії: суперництво між Росією та Заходом і взаємодія їх у розбудові Європи. Якщо Росія чи СРСР поставали полюсом сили на Сході, то на Заході континенту таким полюсом здебільшого виступала Німеччина. Тривалий період східноєвропейські країни були проміжним простором, “санітарним кордоном” або сферою поділу впливу сильніших сусідніх імперій, об'єднань.

Отже, досить суттєвим геополітичним фактором постає зняття з політичного порядку денного німецького питання, що є однією з головних ознак нового етапу історичного розвитку Європи. Віднині мирний порядок на континенті має будуватися на природній основі, до якої, крім інших змін, належить вихід на політичну арену України як суб'єкта міжнародних відносин та наявність у центрі Європи єдиної могутньої, стабільної та впливової німецької держави. Якщо для України, як, власне, і для інших країн молодої демократії, проблеми нового державотворення, економічного зростання, подолання кризи постають пріоритетними під будь-яким кутом зору, то для Німеччини ці проблеми не мають такої гостроти, а економічні досягнення є привабливим чинником для її сусідів.

За таких кардинальних змін інтересам безпеки відповідають: розширення політичного діалогу, зниження рівня озброєнь, подолання регіональних воєнних конфліктів та ін. Важливу роль має відіграти зростання довіри між країнами молодої демократії та іншими державами континенту і світу, створення нової надійної системи колективної безпеки.

Для суверенної України, держав Центральної та Східної Європи важливим геополітичним чинником є загальноєвропейський процес, входження до європейського і світового загалу на засадах цінностей західної демократії. Цьому підпорядковані зовнішньополітичні пріоритети, налагодження принципово нових дво- та багатосторонніх відносин, а також відповідна внутрішня

трансформація. Наріжним каменем цього процесу є положення Підсумкового акта про відсутність територіальних претензій один до одного всіх учасників ОБСЄ, а також про непорушність кордонів, що склалися історично. На відміну від деяких інших країн, Україна не заперечує легітимності своїх кордонів, жодна політична сила не висуває територіальних претензій до наших сусідів. Розширення відносин Києва з більшістю європейських і міжнародних організацій має не лише дружній, а й передбачуваний характер.

Принципово важливим новим виміром геополітичного становища в Центральній і Східній Європі та в ширших межах стало добровільно взяте перед міжнародним співтовариством Україною і виконане нею зобов'язання про без'ядерний статус держави. Вивезення і знищення в 1996 р. третього за розмірами ядерного арсеналу світу, що був успадкований від СРСР, значно підвищує межу безпеки всіх країн континенту. Це безпрецедентне явище світової практики, воно є внеском України в безпеку кожної держави, людської спільноти взагалі.

У середині 90-х рр. наш континент став безпечнішим, ніж раніше, оскільки зник ризик великої глобальної війни. Але тепер він є менш стабільним. Подолання конфронтації “комунізм - капіталізм” змінилося локальним протистоянням політичних сил, міжнаціональним суперництвом і етнічною напруженістю в регіонах Європи з однією суттєвою різницею: на Сході вони мають загрозливий характер, на Заході кидають виклик європейській економічній і політичній інтеграції.

Війни, що спалахнули в колишній Югославії та на теренах колишнього СРСР, нестабільність у Європі - це вияв антидемократичної, антизахідної ідеології, заперечення її цінностей. Тому інтересам прискорення перехідного періоду повинен прислужитися, власне, демократичний характер розвитку.

Чинником, що ускладнює взаємодію, є збільшення числа суб'єктів зовнішньополітичної діяльності у Центральній та Східній Європі. Це поряд з іншими чинниками привело до порушення балансу сил країн регіону, посилило позиції провідних держав Заходу. Не дивно, що загальною спрямованістю більшості країн, які постали на руїнах східного блоку, є потяг до взаємодії з Європейським Союзом, намагання якомога швидше прикритися “парасолькою НАТО”. Цю прагматичність можна зрозуміти - адже в Західній Європі знаходяться такі впливові економічні й військово-політичні організації, як ЄС, НАТО, Рада Європи та ін.

Держави Заходу схвалюють бажання східноєвропейських країн брати участь в європейських інтеграційних процесах, але підтримують не пряму участь, а перехідні форми. Так, спеціальна угода про асоціацію з ЄС 1991 р. передбачає

пільги Польщі, Угорщині й тодішній Чехо-Словаччині в торгівлі. Згодом такий статус отримали Болгарія, Румунія та інші країни. В 1994 р. було підписано угоду про співробітництво з Україною. Хоча ця угода й не надає статусу асоційованого членства, вона сприяє розширенню взаємодії обох сторін.

Щоправда, перспектива інтеграції східноєвропейських країн до західних структур не настільки близька, як сподівалися раніше. Для вступу до Європейського Союзу доведеться подолати дуже високий “поріг”, який буде ще вищим для пострадянських держав. Один із перехідних варіантів - створення спеціальних структур, наближених до західних організацій, що уможливило б ведення діалогу, консультацій без негайного прийняття повноправними членами східних держав. До таких структур належить, зокрема, Рада північноатлантичного співробітництва, створена наприкінці 1991 р. Практика регулярних консультацій у рамках ЄС передбачає проведення зустрічей на рівні його керівництва та міністрів закордонних справ і оборони країн молодшої демократії.

Для сучасної України особливо важливим є регіон Центральної та Східної Європи, відповідні об'єднання країн цієї частини континенту. Вже кілька років Українська держава докладає чимало зусиль для розширення стосунків у рамках Центральноєвропейської ініціативи (ЦЄІ). Важливим зрушенням на цьому напрямі стало набуття нашою державою 1996 р. статусу повноправного члена ЦЄІ. Це - підсумок чотирьох років напруженої роботи нашої дипломатії, відчутний крок до реалізації стратегічної мети - вступу до ЄС, інтегрування України в європейський економічний простір, оскільки учасниками цього об'єднання є члени ЄС та асоційовані держави. Саме тому 1996-1997 рр. характеризувалися активною участю України в міжурядових заходах, що відбувалися в рамках ЦЄІ.

Останніми роками чіткіше визначилася позиція України у стосунках з СНД. Суттєвим для самої Співдружності та Європи в цілому є те, що Україна заперечує надання СНД статусу суб'єкта міжнародного права. Це, як відомо, не зовсім влаштовувало Москву. Однак такий підхід, власне, і вирізняє позицію Києва.

За останні роки у сфері взаємин країн молодшої демократії у тому числі і України з НАТО сталася значна еволюція. У НАТО вже схвалено рішення про розширення альянсу на схід, з урахуванням позицій Вашингтона і Москви. Керівництво блоку вирішило паралельно з розширенням союзу встановити тісні стосунки з Росією.

За останні шість років НАТО зосередив діяльність на запобіганні конфліктам і врегулюванні криз, а не на підготовці можливих широкомасштабних воєнних операцій. Головний напрям змін Північноатлантичного альянсу визначається посиленням його політичної ролі та зростанням внеску разом з іншими міжнародними організаціями у справу збереження безпеки і стабільності, від яких залежить майбутнє НАТО.

Надто важливим і показовим, під кутом зору трансформації НАТО, є підвищення ролі альянсу в подоланні кризових ситуацій та миротворча діяльність. Це було яскраво продемонстровано підтримкою зусиль ООН з боку альянсу щодо приборкання агресії Іраку в 1990 р., а також діями НАТО і країн - не членів альянсу з налагодження миру в колишній Югославії. В миротворчих операціях брали участь і військовослужбовці українського батальйону. Завдяки міжнародній співпраці, згідно з мандатом ООН, було досягнуто миру в Боснії та Герцеговині.

Практика 90-х років свідчить, що Північноатлантичний альянс зацікавлений у співробітництві з Росією, Україною та іншими державами СНД.

Україна, зі свого боку, може обстоювати умови приєднання до НАТО нових членів, наприклад, нерозміщенням ядерних арсеналів на нових територіях чи навіть розширенням без'ядерного "коридору". За таких підходів можна апелювати до держав Заходу, до безпосередніх сусідів. Власне, у НАТО такий підхід знаходить розуміння. Це підтверджено в заяві НАТО про відсутність "планів і намірів та причин" розміщення в країнах-претендентах ядерної зброї.

Важлива подія у відносинах Україна - НАТО сталася 7 травня 1997 р. У Києві було відкрито Інформаційний центр НАТО. До речі, це перший такий центр у країні, що не входить до альянсу. Він покликаний оперативно надавати достовірну поточну та узагальнюючу інформацію про справи в НАТО.

З відкриттям Інформаційного центру НАТО почалася струк-туризація відносин по лінії Київ - Брюссель. Зацікавленість сторін формуватиме стосунки, що їх офіційні особи називають особливим партнерством, яке визнає міжнародну вагомість України та її безперечний потенціал у європейській безпеці. Підготовка підписання майбутнього документа Україна - НАТО перейшло у практичну площину. 29 травня 1997 р. в Сінтері (Португалія) парафовано Хартію про особливе партнерство НАТО з Україною. На цій церемонії були присутні міністри всіх 16 країн - членів НАТО, які брали участь у засіданні Північноатлантичної Ради. Президент України та глави держав і урядів блоку підписали Хартію про особливе партнерство на саміті НАТО в Мадриді в липні того ж року.

Україна, займаючи важливе місце в Європі, є одним із визначальних чинників нового геополітичного становища в цьому регіоні. Конкретний вклад нашої держави у справу безпеки полягає в тому, що вона не успадкувала “ядерного менталітету” СРСР, відмовилася від конфронтаційних підходів, усвідомила власну відповідальність за міжнародну безпеку. Цей виважений підхід засвідчили такі політико-правові акти, як Декларація 1990 р. про державний суверенітет, Основні напрями зовнішньої політики, схвалені 1993 р. Верховною Радою, а також Концепція національної безпеки України, прийнята на початку 1997 р.

Надзвичайно важливу роль для зміцнення стабільності та безпеки в регіоні відіграють Конституція України та підписання нових політико-правових документів нашої держави з безпосередніми сусідніми країнами. Основний Закон держави стає важелем консолідації суспільства, нарощування демократичних перетворень і ствердження територіальної цілісності України. Так, якщо впродовж досить тривалого часу відносини України з Росією лишалися центральним питанням політичного життя Києва і невирішеною проблемою національної зовнішньої політики, то підписання у травні 1997 р. широкомасштабного українсько-російського договору та інших документів знаменує формування якісно нових політико-правових засад відносин між двома найпотужнішими країнами на пострадянських теренах. Досягнуті домовленості унеможливлюють конфронтацію в міждержавних відносинах, піднімають рівень безпеки в регіоні та стабілізують новий геополітичний простір.

Україна впевнено розвиває відносини і з іншими колишніми республіками СРСР, а нині незалежними державами. Водночас Київ послідовно виступає проти перетворення СНД на конфедерацію чи федерацію нового типу, розглядаючи її як міждержавний форум для активного дво- та багатостороннього співробітництва, передусім економічного характеру. Україна тут виходить з історичних зв'язків, що склалися в колишньому Радянському Союзі, вбачає за доцільне переводити їх на належну політико-правову основу.

Не менш важливими для геополітичного становища є спільні заходи України з іншими безпосередніми сусідами: надання українсько-польським відносинам характеру стратегічного партнерства, ратифікація україно-молдовського договору в 1996 р., підписання 1997 р. договорів із Білоруссю про державний кордон та з Румунією про відносини добросусідства і співробітництво. Вагомим внеском у зміцнення міжнародних відносин стало підписання лише в 1996 р. з сусідніми країнами понад 10 державних, 120 міжурядових і 30 міжвідомчих угод і

документів. Тобто, Україна по всьому периметру своїх кордонів, у новому геополітичному просторі залагодила практично всі проблеми, встановлюючи партнерські й добросусідські відносини.

Особливість геополітичного становища України полягає в тому, що, будучи відкритою для інтеграції до Європи, вона, на відміну від інших країн Центральної та Східної Європи, змушена долати дві лінії поділу континенту, які виникли після другої світової війни. Перша з них - межа між країнами колишнього Варшавського Договору й рештою Європи, що розмивається і зникає. Друга - західний кордон колишнього СРСР, що часом сприймається як межа дуже неоднорідної та аморфної СНД, яка віддаляє Україну від її природних партнерів у Центральній та Східній Європі.

Україна послідовно інтегрується до загальноєвропейської спільноти і розглядає поглиблення інтеграційних процесів на континенті як необхідну передумову створення системи глобальної безпеки, утвердження нового геополітичного простору, що відповідатиме вимогам наступного століття. Із прийняттям нашої країни до Ради Європи, ЦЄІ та співпраці з іншими європейськими об'єднаннями з'явилися принципово нові можливості для застосування багатовікового досвіду демократичних держав Європи в практиці державного будівництва, сходження до цивілізаційного рівня розвитку. Україна зміцнила співробітництво і з такими впливовими відповідає її індивідуальним вимогам і можливостям. На часі розвиток стосунків особливого чи навіть привілейованого партнерства Україна - НАТО.

Аналіз конкретного геополітичного становища України та зовнішньополітичних кроків свідчить на користь нарощування зусиль до утвердження нашої держави в лоні європейських народів, у світовому співтоваристві. Вагомішими стали і здобутки української дипломатії. Це відбивається на зростанні обсягів та якості стосунків і з близькими сусідами, і з країнами інших регіонів. Політичні зрушення спонукають до нарощування політико-правових засад у міждержавних відносинах, взаємовигідних торговельних та економічних зв'язків, співпраці в науці й техніці. Хоч і повільно, але зростають іноземні інвестиції. Провідні місця в цій сфері посідають капітали США, ФРН і Великобританії. Цьому сприяли як наполегливість державних лідерів і дипломатів, так і чинники економічного характеру.

Підсумовуючи розглянуті проблеми, можна зробити такі висновки.

1. Глобальні трансформації, започатковані на зламі 80- 90-х рр., ще не завершилися. Врахування близьких і віддалених - як бажаних, так і небажаних,

але потенційно можливих змін у регіоні й поза його межами вкрай важливе для України та інших країн Європи. Тому в інтересах нашої держави й континенту є зміцнення довіри, розширення політичного діалогу і співробітництва на дво- та багатосторонній основі в рамках загальноєвропейського процесу, заходи з подолання економічної кризи, дотримання загальнолюдських фундаментальних цінностей.

2. Конструктивними в діяльності урядових кіл, зовнішньополітичного відомства України, держав молодії демократії постають адаптація зовнішньополітичних засад, корекція стратегічних пріоритетів з урахуванням нових реалій, формування чітких критеріїв геополітичного й гео економічного становища, врахування складних умов перехідного періоду Європейського континенту.

3. Долаючи труднощі об'єктивного й суб'єктивного порядку, Україна успішно продовжує процес розширення своєї дипломатичної присутності у світі. Завдяки зробленому в 1991- 1997 рр. вона набуває рис впливової європейської та світової держави, дедалі більше перетворюється на реального та активного суб'єкта міжнародних відносин.

Список рекомендованої літератури:

Гелей С., Рутар С. Політологія: навч. посіб. Вид. третє, переробл. і доповн. К.: Т-во «Знання», КОО, 2004. 645с.

Горлач М. І., Кремінь В.Г. Політологія: наука про політику : підруч. для студ. вищ. навч. закл. К. : Центр уч. літ., 2009. 840 с.

Кирилюк Ф. Історія зарубіжних політичних вчень нової доби : навч. посібник. К. : Центр уч. літ., 2008. 414 с.

Кухта Б.Л. З історії української політичної думки: [Текст лекцій: Навч. посібник]. К.: Генеза, 1994. 223 с.

Політологія: навч. посіб. / [за ред. О.В. Бабкіної, В.П. Горбатенка] К. : Генеза, 2001. 443 с.

Політологія : терміни, поняття, персоналії, схеми, таблиці : навч. словник–довідник для студ. / ; наук. ред. В. М. Піча. К. : Каравела ; Львів : Новий Світ–2000, 2001. 320 с.

Бундак О.А. Курс політології в схемах і таблицях: навчальний посібник. Луцьк: ПП Іванюк В.П., 2020. 58 с.

Шляхтун П. Політологія: історія та теорія. Вид-во: Центр учбової літератури, 2021. 472 с.

Тетарчук І.В. Політологія. Навчальний посібник. Вид-во: Центр учбової літератури, 2020. 160 с.

Варнавська І.В., Черемісін О.В. Політологія. Вид-во: Гельветика, 2021. 210 с.

Кириченко В.М. Політичні системи світу, Кредитно-модульний курс. Вид-во: ЦУЛ, 2023. 218 с.

Требін М.П., Герасіна Л.М., Поліщук І.О., Сахань О.М. Політологія. Вид-во: Право, 2018. 462 с.

Шанько В.І. Політологія: Навчальний посібник / В.І. Шанько, Н.В. Чорна, Т.Г. Авксентьєва, Л.А. Тихонова. Видання 2–е, перероблене та доповнене. К.: Видавництво «Фірма «ІНКОС», Центр учбової літератури, 2017. 288с.

Юрій М.Ф. Політологія: навч. посіб. К.: Знання, 2015. 356 с.

Політологія: Підручник / за ред. М.М. Вегеша. 3–тє вид., перероблене і доповнене. К.: Знання, 2008. 384 с. + ком пакт–диск. – (Вища освіта ХХІ століття).